

ЛЕКЦІЯ 7. ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОГОВІР.

§ 1. Поняття, види та підстави виникнення господарських зобов'язань

Категорія господарського зобов'язання своєму виникненню зобов'язана науці господарського права, яка розглядає господарські зобов'язання як одну з фундаментальних господарсько-правових категорій, що відображає зміст особливої правової форми господарських відносин. Сформульоване спочатку доктринально в юридичній літературі, а тепер закріплене (з деякими модифікаціями, викликаними змінами в економічній системі) у ст. 173 ГК, визначення поняття господарського зобов'язання дозволяє з'ясувати його основні ознаки, за якими воно відрізняється від зобов'язання цивільно-правового.

Згідно з ч. 1 ст. 173 ГК *господарське зобов'язання* — це зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі банкір) зобов'язаний вчинити певну дію *господарського* чи *управлінсько-господарського* характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

З цього визначення випливають наступні ознаки господарського зобов'язання:

а) *особливий суб'єктний склад* учасників господарського зобов'язання. Господарське зобов'язання виникає між суб'єктом господарювання й іншим учасником (учасниками) відносин у сфері

господарювання. Суб'єкти господарського зобов'язання — *зобов'язана сторона й управнена сторона* — це не лише боржник і кредитор, які традиційно характерні для цивільно-правових (майново-господарських — за ГК) зобов'язань, але й суб'єкти організаційно-господарських повноважень:

б) *особлива сфера суспільних відносин*, в якій виникають господарські зобов'язання — сфера господарювання;

в) *особливі підстави* виникнення господарських зобов'язань. Господарське зобов'язання виникає з підстав, передбачених ст. 174 ГК;

г) *особливий характер дій*, що їх зобов'язаний вчинити (або утриматися від певних дій) один суб'єкт на користь іншого. Це дії господарського чи управлінсько-господарського характеру.

Господарські зобов'язання поділяються на два види: майново-господарські зобов'язання; організаційно-господарські зобов'язання.

Майново-господарські зобов'язання — це цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин *при здійсненні господарської діяльності*, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Майнові зобов'язання, які виникають між учасниками господарських відносин, регулюються Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом.

Суб'єктами майново-господарських зобов'язань можуть бути:

а) суб'єкти господарювання, зазначені у ст. 55 ГК;

б) негосподарюючі суб'єкти — юридичні особи;

в) органи державної влади і органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією.

Якщо майново-господарське зобов'язання виникає між суб'єктами господарювання або між суб'єктами

господарювання і негосподарюючими суб'єктами — юридичними особами, зобов'язаною та управненою сторонами зобов'язання є відповідно боржник і кредитор.

Частина 3 ст. 175 ГК містить застереження, згідно з яким зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами — громадянами, *не є господарськими* і регулюються іншими актами законодавства (ЦК тощо).

Суб'єкти господарювання у випадках, передбачених ГК та іншими законами, можуть добровільно брати на себе зобов'язання майнового характеру на користь інших учасників господарських відносин (благодійництво тощо). Такі зобов'язання не є підставою для вимог щодо їх обов'язкового виконання.

Організаційно-господарські зобов'язання — це господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну *управлінсько-господарську (організаційну)* дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку (ч. 1 ст. 176 ГК).

Організаційно-господарські зобов'язання можуть виникати:

— між суб'єктом господарювання та власником, який є засновником даного суб'єкта, або органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним господарською компетенцією щодо цього суб'єкта;

— між суб'єктами господарювання, які разом організують об'єднання підприємств чи господарське товариство, та органами управління цих об'єднань чи товариств;

— між суб'єктами господарювання, у разі якщо один з них є щодо іншого дочірнім підприємством;

— в інших випадках, передбачених ГК, іншими законодавчими актами або установчими документами суб'єкта господарювання.

Організаційно-господарські зобов'язання суб'єктів можуть виникати з договору та набувати форми договору (наприклад, засновницького договору про створення об'єднання підприємств, в якому визначаються взаємовідносини між учасниками об'єднання та органом управління об'єднання).

Суб'єкти господарювання мають право разом здійснювати господарську діяльність для досягнення спільної мети, без утворення єдиного суб'єкта господарювання, на умовах, визначених договором про спільну діяльність. У разі якщо учасники договору про спільну діяльність доручають керівництво спільною діяльністю одному з учасників, на нього може бути покладено обов'язок ведення спільних справ. Такий учасник здійснює організаційно-управлінські повноваження на підставі доручення, підписаного іншими учасниками.

Однією з особливостей господарських зобов'язань є *підстави їх виникнення*, примірний перелік яких встановлено у ст. 174 ГК.

Так, господарські зобов'язання можуть виникати:

а) безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

б) з акту управління господарською діяльністю;

в) з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;

г) внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;

д) у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності;

е) у результаті інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання (з конкурсу, тендеру, іншого публічного торгу).

§ 2. Виконання господарських зобов'язань, забезпечення виконання господарських зобов'язань

Загальні принципи і умови виконання господарських зобов'язань, а також господарських договорів врегульовані главою 22 ГК (статті 193—198). Щодо господарських договорів застосовуються відповідні положення ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК. Зокрема, на господарські договори поширюються такі інститути і категорії загального зобов'язального права, як загальні умови виконання зобов'язань (статті 526—545 ЦК) та забезпечення виконання зобов'язань (статті 546—597 ЦК). Особливість виконання господарських договорів полягає лише в тому, що ці категорії та інститути певною мірою деталізуються ще й господарським законодавством про окремі види договорів.

Основним принципом виконання господапського зобов'язання є *принцип належного виконання*. Він закріплений у ч. 1 ст. 193 ГК, згідно з якою суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господапські зобов'язання *належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору*, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання — *відповідно до вимог*, що у певних умовах звичайно ставляться.

Важливе значення для належного виконання господарських зобов'язань має вказівка закону на те, що кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу. Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених Кодексом, іншими законами або договором (ч. 2 ст. 193 ГК).

Як встановлено ч. 3 ст. 193 ГК, застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання *не звільняє нього суб'єкта від обов'язку виконати зобов'язання в натурі*, крім випадків, коли

інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання. По-суті, в цій нормі закріплено один із принципів господарсько-правової відповідальності, встановлених ч. 3 ст. 216 ГК.

Управнена сторона має право не приймати виконання зобов'язання *частинами*, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або договором, або не впливає зі змісту зобов'язання.

Зобов'язана сторона має право виконати зобов'язання *достроково*, якщо інше не передбачено законом, іншим нормативно-правовим актом або договором або не впливає зі змісту зобов'язання.

Зобов'язана сторона *має право відмовитися від виконання зобов'язання в разі неналежного виконання другою стороною* обов'язків, що є необхідною умовою виконання.

Проте за загальним правилом, встановленим ч. 6 ст. 193 ГК, не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином.

Управнена сторона, приймаючи виконання господарського зобов'язання, на вимогу зобов'язаної сторони повинна видати письмове посвідчення виконання зобов'язання повністю або його частини. Таким письмовим посвідченням є згідно з ч. 1 ст. 545 ЦК розписка. Наявність боргового документа у боржника підтверджує виконання ним свого обов'язку.

Одним з *елементів належного виконання зобов'язання* є виконання його *належною особою*. Частина 1 ст. 194 ГК передбачає можливість покладення виконання господарського зобов'язання (в цілому або в частині) на третю особу, яка не є стороною в зобов'язанні. При цьому управнена сторона зобов'язана прийняти виконання, запропоноване третьою особою — безпосереднім виконавцем, якщо із закону, господарського договору або характеру

зобов'язання не впливає обов'язок сторони виконати зобов'язання особисто.

Заміна сторони в господарському зобов'язанні можлива не лише щодо зобов'язаного суб'єкта (ч. 1 ст. 194 ГК), але і щодо управненого суб'єкта господарського зобов'язання, який, якщо інше не передбачено законом, може передати другій стороні, за її згодою, належні йому за законом, статутом чи договором права на одержання майна від третьої особи з метою вирішення певних питань щодо управління майном або делегувати права для здійснення господарсько-управлінських повноважень. Передача (делегування) таких прав може бути здійснена на певний строк.

Передача (делегування) прав тягне за собою обов'язок суб'єкта, який одержав у результаті такої передачі (делегування) додаткові повноваження, вирішувати відповідне до цих повноважень коло господарських питань та нести відповідальність за наслідки рішень, що ним приймаються.

В господарському зобов'язанні, так само як і в цивільно-правовому, може мати місце множинність осіб на стороні управненого або зобов'язаного суб'єкта (ст. 196 ГК).

У разі якщо в господарському зобов'язанні беруть участь кілька управнених або кілька зобов'язаних суб'єктів, кожний з управнених суб'єктів має право вимагати виконання, а кожний із зобов'язаних суб'єктів повинен виконати зобов'язання відповідно до частки цього суб'єкта, визначеної зобов'язанням.

У випадках, передбачених законодавством або договором, зобов'язання повинно виконуватися солідарно. При солідарному виконанні господарських зобов'язань застосовуються відповідні положення ЦК, якщо інше не передбачено законом.

Наступним елементом належного виконання господарського зобов'язання є *місце його виконання*.

Зі змісту ч. 1 ст. 197 ГК впливає, що господарське зобов'язання підлягає виконанню за місцем: а) визначеним законом, б) визначеним господарським

договором, в) місцем, яке визначено змістом зобов'язання.

У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено одним із зазначених способів, зобов'язання повинно бути виконано:

за зобов'язаннями, змістом яких є *передача прав* на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна — за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки іншого нерухомого майна;

за *грошовими* зобов'язаннями — за місцезнаходженням (місцем проживання) управненої сторони на момент виникнення зобов'язання, або за її новим місцезнаходженням (місцем проживання) за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону;

за *іншими* зобов'язаннями — за місцезнаходженням (місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

Певні особливості встановлені господарським законодавством стосовно виконання грошових зобов'язань.

За загальним правилом (ч. 1 ст. 198 ГК) платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків (інше може бути встановлено законом).

Грошові зобов'язання учасників господарських відносин мають бути виражені і підлягають оплаті у гривнях, що є національною валютою України.

В іноземній валюті грошові зобов'язання можуть бути виражені лише у випадках, якщо суб'єкти господарювання мають право проводити розрахунки між собою в іноземній валюті відповідно до законодавства. Виконання зобов'язань, виражених в іноземній валюті, здійснюється відповідно до закону (ч. 2 ст. 198 ГК).

У разі відсутності управненої сторони, ухилення її від прийняття виконання або іншого прострочення нею виконання зобов'язана сторона за грошовим зобов'язанням має право внести належні з неї гроші або

передати за зобов'язанням цінні папери до депозиту нотаріальної контори або приватного нотаріуса, які повідомляють про це управлену сторону. Внесення грошей (цінних паперів) до депозиту нотаріальної контори або приватного нотаріуса вважається виконанням зобов'язання (ч. 3 ст. 197 ГК).

Виконання господарських зобов'язань забезпечується заходами захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими ГК та іншими законами (в першу чергу ЦК). Сторони можуть погодити застосування передбачених законом або таких, що йому не суперечать, видів забезпечення виконання зобов'язань, які звичайно застосовуються у господарському (діловому) обігу (ч. 1 ст. 199 ГК).

Зобов'язання суб'єктів господарювання, які належать до державного сектора економіки, можуть бути забезпечені державною гарантією у випадках та у спосіб, передбачених законом.

Як доповнення до видів забезпечення виконання господарських зобов'язань, передбачених нормами ПК ГК встановлює ще один вид — *загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язань (ст. 201 ГК).*

Сутність цього виду забезпечення полягає в тому, що законом може бути передбачено обов'язок комерційних банків, страховиків, акціонерних товариств та інших суб'єктів господарювання, які залучають кошти або цінні папери громадян і юридичних осіб перелавати частину своїх коштів для формування *єдиного страхового фонду публічної застави.*

Загальногосподарські (публічні) гарантії виконання зобов'язання встановлюються з метою нейтралізації несприятливих наслідків від економічних злочинів.

§ 3. Припинення господарських зобов'язань

Відносини щодо припинення господарських зобов'язань регулюються відповідними положеннями ЦК (глава 50, статті 598—609 ЦК) з урахуванням особливостей, встановлених ГК.

Загальні умови припинення господарських зобов'язань встановлені частинами 1, 2 ст. 202 ГК, згідно з якою господарське зобов'язання припиняється:

- виконанням, проведеним належним чином;
- зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання;
- у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі;
- за згодою сторін;
- через неможливість виконання;
- в інших випадках, передбачених ГК або іншими законами.

Найпоширенішою підставою припинення господарського зобов'язання є його *виконання*, проведене належним чином (здійснене належним суб'єктом, належному суб'єкту, належним способом, в належному місці, належним предметом і в належний строк).

Господарське зобов'язання припиняється виконанням і в тому випадку, коли зобов'язана сторона належним чином виконала одне з двох або кількох зобов'язань, щодо яких вона мала право вибору (альтернативне зобов'язання).

Господарське зобов'язання припиняється *зарахуванням зустрічної однорідної вимоги*, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом витребування. Для зарахування достатньо заяви однієї сторони.

Господарське зобов'язання може бути припинено *зарахуванням страхового зобов'язання*, якщо інше не впливає із закону або змісту основного чи страхового зобов'язання.

Частина 5 ст. 203 ГК встановлює заборону зарахування вимог, щодо яких за заявою другої сторони належить застосувати строк позовної давності і строк цей минув, а також в інших випадках, передбачених законом (наприклад, не допускається звільнення учасника товариства з обмеженою відповідальністю від обов'язку внесення вкладу до статутного капіталу товариства, у тому числі шляхом зарахування вимог до товариства — ч. 2 ст. 144 ЦК).

Згідно з ч. 1 ст. 204 ГК господарське зобов'язання може бути припинено *за згодою сторін*, зокрема угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими самими сторонами (новація), якщо така заміна не суперечить обов'язковому акту, на підставі якого виникло попереднє зобов'язання.

Господарське зобов'язання припиняється у разі *поєднання управленої- та зобов'язаної сторін* в одній особі (наприклад, у разі реорганізації суб'єкта господарювання — юридичної особи у вигляді злиття або приєднання). Зобов'язання виникає знову, якщо це поєднання припиняється (ч. 2 ст. 204 ГК).

Неможливість виконання як підстава припинення господарського зобов'язання регулюється ст. 205 ГК, згідно з якою господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання у разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає, якщо інше не передбачено законом.

У разі неможливості виконання зобов'язання повністю або частково зобов'язана сторона з метою запобігання не вигідним для сторін майновим та іншим наслідкам повинна негайно повідомити про це управлену сторону, яка має вжити необхідних заходів щодо зменшення зазначених наслідків. Таке повідомлення не звільняє зобов'язану сторону від відповідальності за невиконання зобов'язання відповідно до вимог закону (ч. 2 ст. 205 ГК).

Господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання у разі ліквідації суб'єкта господарювання, якщо не допускається правонаступництво за цим зобов'язанням. Так само підставою припинення зобов'язання суб'єкта господарювання — банкрута є його ліквідація.

§ 4. Розірвання господарських зобов'язань. Недійсність господарського зобов'язання

Господарське зобов'язання може бути розірвано сторонами відповідно до правил, встановлених ст. 188 ГК стосовно розірвання господарських договорів.

Як зазначено в ч. 2 ст. 206 ГК, державний контракт підлягає розірванню у разі зміни або скасування державного замовлення, яким передбачено припинення дії контракту (тут слід було б записати «на підставі якого було укладено державний контракт»), з моменту, коли про це стало відомо сторонам зобов'язання. Наслідки розірвання державного контракту для його сторін визначаються відповідно до закону.

Частина 1 ст. 207 ГК встановлює три підстави, з яких господарське зобов'язання може бути визнане недійсним:

а) якщо господарське зобов'язання не відповідає вимогам закону;

б) якщо господарське зобов'язання вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства;

в) якщо господарське зобов'язання укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності).

Визнання господарського зобов'язання недійсним здійснюється судом на вимогу однієї зі сторін зобов'язання або відповідного органу державної влади. Господарське зобов'язання може бути визнано недійсним повністю або в частині.

Крім визнання недійсним зобов'язання, ГК передбачає визнання недійсною також нікчемної умови господарського зобов'язання, яка самостійно або в поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб.

Нікчемними, згідно з ч. 2 ст. 207 ГК, визнаються, зокрема, такі умови типових договорів і договорів приєднання, що:

виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт (послуг) або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків;

допускають односторонню відмову від зобов'язання з боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов;

вимагають від одержувача товару (послуги) сплати непропорційно великого розміру санкцій у разі відмови його від договору і не встановлюють аналогічної санкції для виконавця.

Виконання господарського зобов'язання, визнаного судом недійсним повністю або в частині, припиняється повністю або в частині з дня набрання рішенням суду законної сили як таке, що вважається недійсним з моменту його виникнення. У разі якщо за змістом зобов'язання воно може бути припинено лише на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє (ч. 3 ст. 207 ГК).

Відповідно до ГК наслідки визнання господарського зобов'язання недійсним поділяються на дві групи залежно від того, з яких підстав зобов'язання було визнано недійсним:

1) якщо господарське зобов'язання визнано недійсним як таке, що *вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства*, то:

а) за наявності наміру *в обох сторін* — у разі виконання зобов'язання обома сторонами — в доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язанням, а у разі виконання зобов'язання однією стороною з другої сторони стягується в доход держави все одержане нею, а також все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного;

б) за наявності наміру лише *у однієї зі сторін* усе одержане нею повинно бути повернено другій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного стягується за рішенням суду в доход держави (ч. 1 ст. 208 ГК);

2) в разі визнання недійсним зобов'язання з *інших підстав* кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні все одержане за зобов'язанням, а за неможливості повернути одержане в натурі — відшкодувати його вартість грошима, якщо інші наслідки недійсності зобов'язання не передбачені законом (ч. 2 ст. 208 ГК).

Глава 14 ГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ

§ 1. Поняття та ознаки господарського договору

Право України регулює майново-господарські та інші відносини суб'єктів господарювання з іншими учасниками відносин у сфері господарювання завдяки застосуванню двох основних нормативно-правових категорій: договір та господарський договір.

Перша категорія — майновий договір — є загальною. Законодавчо майнові договори усіх видів врегульовано ЦК (статті 626—654).

У господарському праві категорія «договір» використовується у загальному і спеціальному значеннях. Договір, який регулює ст. 626 ЦК, у господарському праві означає будь-яку майнову угоду між двома або більше суб'єктами господарського права. Але з точки зору статутної діяльності суб'єкта господарювання майнові договори є різні. Наприклад, договір поставки підприємством продукції чи договір підряду на капітальне будівництво — з одного боку; договір купівлі-продажу підприємством меблів для офісу, канцелярських товарів тощо — з іншого. Ці договори різні, оскільки одні регулюють основну статутну діяльність суб'єктів господарювання, інші — обслуговуючу. Тому законодавець визначає і регулює договори про основну господарську діяльність суб'єктів окремою юридичною категорією — категорією господарського договору.

Термін «господарський договір» у право України було введено Арбітражним процесуальним кодексом України (зараз носить назву Господарський процесуальний кодекс), який регулює порядок розгляду і вирішення господарських спорів, тобто спорів між підприємствами, установами та організаціями, які виникають при укладенні та виконанні господарських договорів (ст. 1 ГПК).

Отже, категорії «договір» і «господарський договір» співвідносяться як загальне і особливе. Як особлива

категорія господарського законодавства і права України господарський договір має певну правову основу.

Господарські договори в Україні з прийняттям Господарського кодексу регулюються:

а) загальними (про зобов'язання, договір, зобов'язання, що впливають з договорів) і спеціальними (купівля-продаж, поставка, контрактація сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами, лізинг, підряд, будівельний підряд, виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, перевезення, транспортне експедирування, зберігання на товарному складі, позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, комерційна концесія тощо) статтями Цивільного кодексу;

б) нормативно-правовими актами господарського законодавства: Господарським кодексом, законами України про окремі види господарської діяльності (інвестиційну, зовнішньоекономічну, транспортну тощо).

Певну групу становлять нормативні акти колишнього Союзу РСР, які регулюють ті господарські договори, які повністю або частково не врегульовані законодавством України. Зокрема, це договори поставки продукції виробничо-технічного призначення та товарів народного споживання; договори перевезення вантажів внутрішнім водним транспортом.

Господарський процесуальний кодекс України містить загальне правило про те, що спори, що виникають при укладенні господарських договорів, можуть бути подані на вирішення господарського суду (ст. 10), визначає процедуру досудового врегулювання спорів, що виникають у разі зміни та розірвання певної категорії господарських договорів (ст. 11), а також регулює процесуальні відносини щодо порушення позовного провадження з господарських спорів та їх вирішення.

Отже, у визначенні поняття господарського договору слід враховувати і загальні ознаки категорії майнового договору, і особливі його ознаки, відображені у господарському законодавстві.

Із загальноправової точки зору господарський договір становить собою господарське правовідношення між двома або більше суб'єктами, змістом якого є їхні договірні зобов'язання діяти певним чином: передати і прийняти майно, виконати роботу, надати послуги і т. ін. Господарський договір — це регулятор конкретних (одиничних) господарських відносин (зв'язків) між суб'єктами господарської діяльності, умови дії якого визначають самі суб'єкти.

Як спеціальна правова категорія господарський договір має особливі ознаки.

По-перше, господарське законодавство регулює цей договір як таку угоду, яка має визначену економічну і правову мету. Господарський договір завжди укладається з господарською (комерційною) метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів. Це виробництво і реалізація за плату продукції, виконання робіт і оплата їхніх результатів, надання платних послуг. Звідси господарські договори — це, як правило, майнові договори, що обслуговують безпосередньо виробництво та господарський (комерційний) обіг. За критерієм мети господарські договори відмежовуються від інших договорів суб'єктів господарювання, які не обслуговують виробництво і обіг і є допоміжними.

По-друге, стосовно господарських договорів діють окремі правила щодо підстав їх укладання і змісту господарських договірних зобов'язань. Законодавством про господарські договори встановлено, що ті з них, які спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі відповідних державних замовлень. Юридичною особливістю в такому разі є те, що зміст господарського договору, який укладається на підставі державного замовлення (державний контракт), повинен відповідати цьому замовленню (ч. 5 ст. 179 ГК). У теорії такі договори визначаються як плановані.

Однак не всі господарські договори укладаються на підставі державного замовлення. Отже, ця ознака господарського договору не є абсолютною.

Зміст господарських договорів, які укладаються без державного замовлення, має відповідати господарським намірам і юридично вираженій згоді сторін. У теорії такі договори називаються регульованими, тобто такими, що регулюються самими сторонами.

По-третє, закон обмежує коло суб'єктів, які можуть бути суб'єктами господарських договорів (про цю ознаку йшлося при розгляді суб'єктного складу господарських зобов'язань).

Оскільки ГК, неодноразово вживаючи термін господарський договір, не містить визначення його поняття (так само, як і визначення загального поняття «договір»), це визначення може бути сформульовано, виходячи з загального визначення поняття «договір», встановленого ст. 626 ЦК, з урахуванням особливостей, властивих господарському договору.

Отже, *господарський договір* — це домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання.

Господарський договір згідно із законом співвідноситься з юридичною категорією господарського зобов'язання. Так, майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами — юридичними особами на підставі господарських договорів, є господарсько-договірними зобов'язаннями (ч. 1 ст. 179 ГК).

Категорія господарського зобов'язання водночас є і загальною (широкою), і частковою (вужчою) стосовно господарського договору. Загальною вона є тому, що господарські зобов'язання виникають з ряду підстав, наведених у ст. 174 ГК, однією з яких є господарський договір. Таким чином, з одного боку, господарський договір є лише частковою підставою виникнення господарських зобов'язань. У цьому розумінні категорія господарського зобов'язання узагальнює договірні господарські зобов'язання, засновані на договорі. З

іншого боку, зміст господарського договору — це сукупність господарських зобов'язань сторін, тобто їх взаємних прав і обов'язків, що виникають саме з такого договору. Тобто категорія господарського договору є узагальненою щодо договірних господарських зобов'язань. Господарський договір — це юридичне джерело договірних господарських зобов'язань.

§ 2. Види господарських договорів

Різноманітність господарської діяльності обумовлює існування широкого кола господарських договорів. Кожному господарському договору властиві і загальні риси цієї правової категорії, і ознаки, притаманні саме цьому виду господарських договорів. Тому для їхнього (договорів) розмежування застосовуються доктринальна і нормативна класифікації господарських договорів, основою яких є їхні юридичні (внутрішні) властивості.

Теорія зобов'язального права класифікує господарські договори за кількома критеріями.

За *суб'єктним складом* розрізняються дво- і багатосторонні договори. Прикладом першого є поставка продукції (сторони — постачальник і покупець — ст. 265 ГК). Прикладом другого договору є перевезення вантажів: у ньому беруть участь перевізник, вантажовідправник і вантажоодержувач — особа, уповноважена на одержання вантажу (ст. 307 ГК).

Залежно від *юридичної підстави* укладення договору розрізняють два різновиди господарських договорів:

господарські договори, які укладаються на підставі державних замовлень і зміст яких повинен відповідати цим замовленням (*плановані договори*). Ці господарські договори визначені і регулюються як державні контракти. Це договори поставки продукції, виконання робіт, надання послуг тим споживачам, потреби яких фінансуються за рахунок держави і замовниками у яких виступають центральні державні органи (міністерства,

відомства). Держконтракти поєднують у собі юридичні властивості держзамовлень (актів централізованого планування) і власне господарських договорів. Особливою їхньою ознакою є те, що держава гарантує оплату продукції, робіт, послуг за державними контрактами, а також те, що держава може надавати економічні пільги виконавцям цих договорів. Виконавці державного контракту забезпечують себе матеріально-технічними ресурсами самостійно шляхом укладання прямих договорів з підприємствами-постачальниками, державними постачальницько-збутовими та іншими посередницькими організаціями. Виняток становлять окремі види ресурсів, виробництво і споживання яких контролюється і централізовано розподіляється державою (див. Закон України від 22 грудня 1995 р. «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб»);

господарські договори, які укладаються на поставку продукції, виконання робіт, надання послуг на підставі господарських намірів сторін (на основі вільного волевиявлення сторін) юридично виражених істотними умовами договорів (*регульовані договори*).

Залежно від способу виникнення розрізняють *формальні, реальні і консенсуальні* господарські договори. Для укладання *формального* господарського договору необхідні два моменти: узгодження волевиявлення сторін (консенсус) та вираження волі у певній (загалом визначеній законом) формі. Форма господарських договорів письмова, причому здебільшого регулюється імперативними нормами. Це їх істотна ознака. Для укладання *реального* господарського договору необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й передача речі — об'єкта договору. *Консенсуальні* договори — це такі господарські договори, які виникають у момент реальних намірів сторін, недвозначно виражених словами або конклюдентними діями. Консенсуальні господарські договори повинні мати письмову форму.

За способом *оферти* і визначення змісту розрізняють: договори приєднання. Це господарські

договори, в яких одна сторона наперед встановлює умови майбутнього договору у формулярах або інших стандартних формах. Другій стороні залишається або прийняти їх у цілому, або не вступати в договір (перевезення вантажів, страхування тощо). Друга сторона не може запропонувати свої умови договору;

договори, зміст яких сторони визначають при їх укладанні. За змістом істотних умов розрізняють *прості* й *складні* господарські договори. Прості договори мають у своєму тексті майнові елементи лише одного виду договору: поставки, міни, перевезення і т. ін. У складних господарських договорах поєднуються майнові елементи двох і більше договорів (у ч. 2 ст. 628 ЦК такі договори названі *змішаними*). Наприклад, у договорі підряду на капітальне будівництво — поставка, підряд, майновий найм

За *регулятивними функціями* розрізняють:

попередні й *основні* господарські договори. Попередній договір визначає умови, на яких сторони зобов'язуються у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір («договір про договір») на умовах, передбачених попереднім договором. Такий договір є необхідним щодо тих господарських відносин, в яких для укладання основного договору треба здійснити ряд дій, без яких його неможливо укласти (підряд на капітальне будівництво складного об'єкта). Попередній договір містить умови, що дозволяють визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору;

генеральні й *поточні* господарські договори. Перший укладається на весь період діяльності, яка регулюється. Генеральний договір визначає істотні умови співробітництва сторін протягом усього періоду здійснення відповідної діяльності. Поточні (разові) договори укладаються на підставі генерального договору як такі, що розраховані на певні (короткі) проміжки часу. Поточні договори, як правило, не включають умов, не передбачених генеральним договором, інакше це був би новий (окремий) договір.

Нормативна класифікація господарських договорів здійснюється за предметною ознакою, тобто залежно від видів майнових відносин, які є предметом відповідних договорів.

Їх систему дає Господарський кодекс як основний закон про господарські договори (розділ VI «Особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання» — глави 30—33). Слід мати на увазі, що деякі види господарських договорів не увійшли до ГК, а регулюються нормами Цивільного кодексу, який систематизує господарські договори разом із цивільними.

За предметною ознакою закон розрізняє господарські договори на передачу майна у власність (господарське відання, оперативне управління), на передачу майна у строкове платне користування, на виконання робіт, на перевезення вантажів (транспортні господарські договори) та надання інших господарських послуг.

§ 3. Функції господарського договору

Господарський договір, як і будь-який інший, виконує в економіці ряд функцій.

Функції господарського договору — це передбачені або санкціоновані законом регулятивні властивості його як юридичного акта, завдяки яким врегульовуються відповідні господарські відносини.

Господарському договору властиві загальні договірні і специфічні, тобто господарсько-договірні, функції. *Загальними функціями* договору є:

ініціативна (договір як акт вияву ініціативи і узгодженої волі сторін врегулювати певні відносини);

програмно-координаційна (договір як програма поведінки сторін щодо здійснення господарських відносин і засіб узгодження, координації їхніх дій відповідно до економічних інтересів і намірів);

інформаційна (договір завдяки формальній визначеності його умов включає в себе інформацію про правове становище сторін у договорі, яка необхідна сторонам, а у відповідних випадках — юрисдикційним органам, третім особам);

гарантійна (лише завдяки договору включаються в дію такі правові гарантії виконання договірних зобов'язань, як неустойка, завдаток, застава тощо);

правозахисна (договір є правовою формою відносин, тобто формою, в межах якої забезпечується примусове виконання зобов'язань сторін шляхом використання майнових санкцій, засобів оперативного впливу).

Специфічними, властивими господавському договору є такі функції: *правового забезпечення економічних потреб* стосовно тих споживачів, потреби яких централізовано враховуються державою і фінансуються за рахунок державного бюджету. Цю функцію виконує такий особливий господарський договір, як *державний контракт*

правового засобу реалізації державних замовлень. Державні замовлення — це обов'язкові для виконавців юридичні акти централізованого планування виробництва. У формі держзамовлень планується: виробництво дефіцитної продукції; заходи щодо розвитку пріоритетних галузей народного господарства; виконання міждержавних економічних угод; експортно-імпортна діяльність; вирішення соціальних проблем тощо. Державне замовлення реалізується шляхом укладання господарських договорів (державних контрактів) між його виконавцями і споживачами продукції, послуг, замовниками робіт. Інакше кажучи, господарський договір у цьому разі є функціональним правовим засобом реалізації державного замовлення:

правового інструмента (засобу) децентралізованого планування господарської діяльності. Ця функція полягає в тому, що:

а) юридичними актами планування діяльності суб'єктів господарювання є їхні плани виробничого і соціального розвитку (затверджуються як локальні правові акти). Плани на перспективу розробляються суб'єктами господарювання, виходячи з попиту на продукцію, роботи, послуги;

б) попит визначається двома правовими формами: державним замовленням та господарськими договорами, які суб'єкти господарювання укладають зі

споживачами та постачальниками матеріально-технічних ресурсів.

Таким чином, істотні умови господарських договорів є обов'язковою економічною інформацією для складання планів підприємств.

§ 4. Зміст і форма господарського договору

Відповідно до ч. 1 ст. 180 ГК *зміст господарського договору* становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань. При цьому закон розрізняє два види умов: а) умови, погоджені сторонами; б) умови, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо всіх його *істотних умов*. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї зі сторін повинна бути досягнута згода.

Так, згідно з ч. 3 ст. 180 ГК при укладенні господарського договору сторони зобов'язані в будь-якому разі погодити *предмет, ціну та строк дії* договору. Отже, предмет, ціна і строк дії договору визнані законом як *істотні умови* будь-якого господарського договору.

Умови про *предмет* у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, зазначених у ст. 15 ГК, а у разі їх відсутності — в договірному порядку, з дотриманням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг (ч. 4 ст. 180 ГК).

Ціна у господарському договорі визначається в порядку, встановленому ГК, іншими законами, актами Кабінету Міністрів України. За згодою сторін у господарському договорі може бути передбачено доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочені строки порівняно з нормативними (ч. 5 ст. 180 ГК).

У разі визнання погодженої сторонами в договорі ціни такою, що порушує вимоги антимонопольно-конкуренційного законодавства, анти-монопольний орган має право вимагати від сторін зміни умови договору щодо ціни.

Строком дії господарського договору визнається час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладення ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору, якщо договором не передбачено інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

Частина 1 ст. 639 ЦК встановлює, що договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом.

Відповідно до ст. 208 ЦК у *письмовій формі* належить, зокрема, вчиняти: а) правочини між юридичними особами; б) правочини між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

Таким чином, господарські договори мають укладатися в письмовій формі.

Аналіз положень ч. 1 ст. 181 ГК дає підстави для висновку, що стосовно господарського договору діє загальне правило, за яким він має бути укладений у формі єдиного документа, підписаного сторонами та

скріпленого печатками, тобто — у *письмовій формі* (повна письмова форма).

Разом з тим, ч. 1 ст. 181 ГК дає змогу сторонам обирати певну письмову форму господарського договору. Крім повної письмової форми допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб — шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами, радіограмами, телетайпограмами тощо. Письмовою формою договору визнається також підтвердження прийняття до виконання замовлень. Останні два способи можуть бути застосовані, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

Кабінет Міністрів України, уповноважені Президентом України міністерства, інші центральні органи виконавчої влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (*примірні договори*), а в визначених законом випадках — затверджувати *типові договори* (ч. 2 ст. 179 ГК). Прикладом можуть бути Типовий договір на постачання природного газу, Типовий договір на транспортування природного газу, Типовий договір оренди державного майна тощо.

При укладанні ряду господарських договорів застосовуються не довільні, а уніфіковані (стандартні) форми договірних документів, щодо яких діють спеціальні правила їх складання і які мають точно визначені офіційні назви. Зокрема, це стосується форми договорів перевезення вантажів.

Так, згідно зі ст. 6 Статуту залізниць України накладна є основним перевізним документом встановленої форми, оформленим відповідно до Статуту та Правил перевезення вантажів і наданим залізниці відправником разом з вантажем. Накладна є обов'язковою двосторонньою письмовою формою угоди на перевезення вантажу, яка укладається між відправником та залізницею на користь третьої сторони — одержувача. Накладна одночасно є договором на заставу вантажу для забезпечення гарантії внесення

належної провізної плати та інших платежів за перевезення. Накладна супроводжує вантаж на всьому шляху перевезення до станції призначення.

Виконання повітряних перевезень вантажу здійснюється на підставі договору повітряного перевезення. Форми документів, які посвідчують цей договір, та правила їх застосування затверджує Міністерство інфраструктури України.

Аналогічно регулюють форму договору перевезення вантажів й інші транспортні кодекси і статuti. Так, на автомобільному транспорті формою договору є товарно-транспортна накладна, на внутрішньому водному — накладна. На морському транспорті накладною оформляються малокаботажні перевезення вантажів. Для інших договорів морських перевезень вантажів застосовуються такі форми, як рейсовий чартер і коносамент (ст. 134 Кодексу торговельного мореплавства).

Зі змісту статей 203, 205, 215 та 639 ЦК випливає, що недотримання встановленої законом форми договору (правочину) не тягне за собою його недійсності. Оскільки згідно з ч 1 ст 638 ПК договір є укладеним, якщо сторони *в належній формі* досягли згоди з усіх істотних умов договору, то недотримання встановленої законом форми договору є підставою для того, щоб вважати господарський договір *неукладеним*.

§ 5. Порядок укладання, зміни та розірвання господарських договорів

Укладання господарського договору — це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше суб'єктів господарювання щодо вироблення умов договору, які відповідають їх реальним намірам та економічним інтересам, а також юридичне оформлення договору (надання цим умовам певної форми) як правового акта.

Особливістю господарських договорів є те, що при їх укладанні застосовуються певні техніко-юридичні

процедури, тобто порядок висловлення пропозиції укласти договір (оферти) та прийняття її (акцепту) значною мірою формалізований.

У ГК вперше в нормативному порядку узагальнено і сформульовано загальні умови укладання договорів, що породжують господарські зобов'язання.

Зокрема, ч. 3 ст. 179 ГК встановлено, що укладення господарського договору є обов'язковим для сторін, якщо він заснований на державному замовленні, виконання якого є обов'язком для суб'єкта господарювання у випадках, передбачених законом, або існує пряма вказівка закону щодо обов'язковості укладення договору для певних категорій суб'єктів господарювання чи органів державної влади або органів місцевого самоврядування. Так, для виконавців державного замовлення, заснованих повністю або частково на державній власності (державних підприємств, установ та організацій, акціонерних товариств, у статутному капіталі яких контрольний пакет акцій належить державі, орендних підприємств, заснованих на державній власності), а також для суб'єктів господарської діяльності України всіх форм власності-монополістів на відповідному ринку продукції державні замовлення на поставку продукції є обов'язковими, якщо виконання державного замовлення не спричиняє збитків зазначеним виконавцям державного замовлення (ч. 8 ст. 2 Закону України «Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб»).

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі:

а) *вільного волевиявлення*, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;

б) *примірного договору*, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів коли сторони мають право за взаємною згодою *змінювати окремі умови*, передбачені примірним договором, або *доповнювати його зміст*;

в) *типового договору*, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом іншим органом державної влади, коли сторони *не можуть відступати* від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;

г) *договору приєднання*, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів (як суб'єктів господарювання, так і негосподарюючих суб'єктів) електроенергією, зв'язком, послугами залізничного та інших видів транспорту, а у випадках, передбачених законом, також інші суб'єкти зобов'язані укладати договори з усіма споживачами їхньої продукції (послуг). Законодавством можуть бути передбачені обов'язкові умови таких договорів.

У разі якщо для створення можливості постачання електроенергії, газу за технічними умовами постачальника за рахунок споживача (інвестора, забудовника) або його силами збудовані додаткові мережі (об'єкти), у договорах про постачання зазначеної продукції (послуг) передбачаються передача збудованих мереж (об'єктів) постачальнику і відшкодування забудовнику, інвестору витрат на їх будівництво.

Типова форма відповідного договору, порядок визначення обґрунтованого обсягу витрат, що підлягає компенсації, форма відшкодування (викуп, у тому числі в розстрочку, оформлення корпоративних прав, надання пільг у визначеному розмірі) встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Як встановлено ч. 7 ст. 179 ГК, господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Встановлюючи правила укладання господарських договорів, ГК виділяє *загальний* для всіх видів договорів порядок їх укладання (ст. 181 ГК) і

особливості укладання господарських договорів залежно від їх виду, підстав, місця укладання тощо (статті 182—187 ГК).

Порядок (процедура) укладання господарського договору поділяється на ряд стадій, на кожній з яких відповідна сторона має вчинити певні дії, встановлені законом.

1-ша стадія — надсилання пропозиції укласти договір (оферта). Згідно з ч. 1 ст. 641 ЦК пропозицію укласти договір (оферту) може зробити кожна зі сторін майбутнього договору, відтак проект договору може бути запропонований будь-якою зі сторін (ч. 2 ст. 181 ГК). ГК не випадково зазначає саме на проект договору, оскільки згідно з ч. 2 ст. 641 ЦК реклама або інші пропозиції адресовані невизначеному колу осіб, є *запрошенням робити пропозиції* укласти договір, якщо інше не вказано у рекламі або інших пропозиціях.

У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Пропозиція укласти договір має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною в разі її прийняття.

2-га стадія — прийняття пропозиції укласти договір (акцепт). Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог ч. 1 ст. 181 ГК (вчиняє підпис і скріплює його печаткою) і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцяти-денний строк після одержання договору.

Особливістю процедури укладання господарських договорів є наявність в ній *проміжної стадії — оформлення і врегулювання розбіжностей*, що виникли між сторонами майбутнього договору.

Так, за наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає *протокол розбіжностей*. про що побиться застереження у договорі, та у *двадцятиденний строк* надсилає другій стороні два примірники протоколу

розбіжностей разом з підписаним договором (ч. 4 ст. 181 ГК).

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів:

а) розглянути його;

б) вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції;

в) ті розбіжності, що залишились неврегульованими, перелати в *цей самий строк до суду*, якщо на це є згода другої сторони (ч. 5 ст. 181 ГК).

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо).

Частина 7 ст. 181 ГК встановлює три випадки, коли пропозиції другої сторони вважаються прийнятими, навіть якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишилися неврегульованими. Це стосується:

- а) договору, заснованого на державному замовленні;
- б) договору, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону;
- в) договору, в якому сторона-виконавець за договором в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг).

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна зі сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами ЦК, а саме ч. 2 ст. 642 ЦК, згідно з якою, якщо особа, яка одержала пропозицію укласти договір в межах строку для відповіді вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботи, сплатила відповідну суму грошей тощо), яка засвідчує її бажання укласти договір, ця дія є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлено законом.

Як зазначалося, ГК, крім загального для всіх господарських договорів порядку укладання господарських договорів, містить і певні особливості їх укладання:

- а) залежно від виду договору:

— попередні договори (ст. 182 ГК). За попереднім договором суб'єкт господарювання зобов'язується у певний строк, але не пізніше одного року з моменту укладення попереднього договору, укласти основний господарський договір на умовах, передбачених попереднім договором.

Попередній договір повинен містити умови, що дозволяють визначити предмет, а також інші істотні умови основного договору. До укладення попередніх договорів не застосовується загальний порядок укладення господарських договорів.

У разі якщо сторона, яка уклала попередній договір, одержавши проект договору від іншої сторони, ухиляється від укладення основного договору, друга

сторона має право вимагати укладення такого договору в судовому порядку.

Зобов'язання укласти основний договір, передбачене попереднім договором, припиняється, якщо до закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, одна зі сторін не надішле проект такого договору другій стороні.

Відносини щодо укладення попередніх договорів регулюються ЦК з урахуванням особливостей, передбачених ГК.

Угода сторін про наміри (протокол про наміри тощо) не визнається попереднім договором і не породжує юридичних наслідків;

— організаційно-господарські договори (ст. 186 ГК). Договірне оформлення організаційно-господарських зобов'язань може здійснюватися учасниками господарських відносин як на основі вільного волевиявлення сторін, так і на основі примірних договорів, якщо укладання таких договорів передбачено відповідними нормативно-правовими актами. Спрощений спосіб укладання організаційно-господарських договорів не допускається;

б) залежно від підстав укладання:

— державні контракти (ст. 183 ГК). Договори за державним замовленням укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання — виконавцями державного замовлення та державними замовниками, що уповноважені від імені держави укладати договори (державні контракти), в яких визначаються господарські зобов'язання сторін та регулюються відносини замовника з виконавцем щодо виконання державного замовлення.

Укладення сторонами договору за державним замовленням (державного контракту) здійснюється в порядку, передбаченому ст. 181 ГК, з урахуванням особливостей, передбачених законодавством. Державний контракт укладається шляхом підписання сторонами єдиного документа.

Ухилення від укладення договору за державним замовленням є порушенням господарського

законодавства і тягне за собою відповідальність, передбачену ГК та іншими законами. Спори, пов'язані з укладенням договору за державним замовленням, в тому числі при ухиленні від укладення договору однієї або обох сторін, вирішуються в судовому порядку.

Виконавець державного замовлення звільняється від обов'язку укладення державного контракту на умовах, визначених державним замовленням, у разі визнання в судовому порядку державного замовлення недійсним;

—договори, що укладаються на основі вільного волевиявлення сторін, примірних і типових договорів (ст. 184 ГК). При укладенні такого господарського договору проект договору може бути розроблений за ініціативою будь-якої зі сторін у строки, погоджені самими сторонами.

Укладення договору на основі вільного волевиявлення сторін може відбуватися у спрощений спосіб або у формі єдиного документа, з додержанням загального порядку укладення договорів, встановленого ст. 181 ГК.

Укладення господарських договорів *на основі примірних і типових договорів* повинно здійснюватися з додержанням умов, передбачених ст. 179 ГК, не інакше як шляхом викладення договору у вигляді єдиного документа, оформленого згідно з вимогами ст. 181 ГК та відповідно до правил, встановлених нормативно-правовими актами щодо застосування примірного або типового договору;

— договори, що укладаються за рішенням суду (ст. 187 ГК). Спори, що виникають при укладанні господарських договорів за державним замовленням, або договорів, укладення яких є обов'язковим на підставі закону та в інших випадках, встановлених законом, розглядаються судом. Інші переддоговірні спори можуть бути предметом розгляду суду, у разі якщо це передбачено угодою сторін або якщо сторони зобов'язані укласти певний господарський договір на підставі укладеного між ними попереднього договору.

День набрання чинності рішенням суду, яким вирішено питання щодо переддоговірного спору, вважається днем укладення відповідного господарського договору, якщо рішенням суду не визначено інше;

в) *залежно від місця укладання договору* (ст. 185 ГК).

До укладення господарських договорів *на біржах, оптових ярмарках, публічних торгах* застосовуються загальні правила укладення договорів на основі вільного волевиявлення, з урахуванням нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність відповідних бірж, ярмарків та публічних торгів.

За загальним правилом, встановленим ст. 188 ГК, зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором.

Виходячи з цього, сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.